

URSZULA DUDZIAK

BIBLIJNE WEZWANIE RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECI

BIBLICAL CALL FOR PARENTS TO UPBRING THEIR CHILDREN

A b s t r a c t. One of the main tasks of the spouses is to transmit life. It is not enough to do it only in the physical dimension, but also in the mental, spiritual and social dimensions. Transmitting life is not only procreation, but also education. Christian parents should learn about bringing up children from the Holy Bible. This will help them fulfill their duty at the beginning of the path of married life. Parenting commitment is beneficial for their offspring, country, the Church and world.

Key words: Holy Bible; parents; children; upbringing.

Stworzeni na obraz i podobieństwo Boga ludzie otrzymali od Stwórcy konkretne zadania związane z przekazywaniem życia, zaludnieniem ziemi i jej zagospodarowaniem poprzez podejmowaną pracę (Rdz 1,27-31; Rdz 2,4-7.15). Jednakże już pierwsi synowie Adama i Ewy, chociaż wykazali się w staranym pełnieniu prac, takich jak wypasanie trzody i uprawa roli, zawiedli we wzajemnych relacjach międzyludzkich i źle uformowanych cechach charakteru. Te bowiem cechy Kaina doprowadziły do zabójstwa Abła. Następstwo grzechu rodziców uwidocznili negatywne skłonności w kolejnym pokoleniu. Skłonności te wymagały wyrugowania poprzez konkretną pracę wychowawczą prowadzącą do opanowania negatywnych cech charakteru i zastąpienia ich pozytywnymi.

Dr hab. URSZULA DUDZIAK, prof. KUL – Katedra Psychopedagogiki Rodziny, Instytut Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławskie 14, 20-950 Lublin; e-mail: ududz@kul.pl

Samo zrodzenie fizyczne bez zrodzenia duchowego, to jest wychowania, okazuje się niewystarczające. Kain nie radzi sobie z negatywnymi emocjami: „Dlaczego jesteś smutny i dlaczego twarz twoja jest ponura? Przecież gdybyś postępował dobrze, miałbyś twarz spokojną; jeśli zaś nie będziesz dobrze postępował, grzech waruje u wrót i łąsi się do ciebie, a przecież ty masz nad nim panować” (Rdz 4,6-7). Nieposłuszeństwo, brak przebaczenia, rywalizacja, zazdrość, zawiść, złość prowadzą do zaplanowanej zemsty: zachęty „chodźmy na pole” (Rdz 4,8) i do zabicia tam brata. Rozchwianie emocjonalne i nieprawidłowości w sferze moralnej uległy jeszcze pogorszeniu w pokoleniu synów Kaina: „Jeżeli Kain miał być pomszczony siedmiokrotnie, Lamek siedemdziesiąt siedem razy” (Rdz 4,24). Kainici, w przeciwieństwie do Setytów, czyli dzieci Seta, zajmującego miejsce zabitego Abla, nie mają więzi z Bogiem, nie modlą się i nie są Mu posłuszni. Zasady, którymi się kierują, odzwierciedlają ich dzikość i mściwość (Rdz 4,26b). Tak zachowują się ludzie, których wola nie jest poddana ukierunkowaniu duchowemu, a postępowanie nie obrazuje miłości Boga Ojca.

Zarówno zachowanie jednostek, jak i współdziałanie grup oraz funkcjonowanie społeczeństwa wymaga odpowiedniego ukierunkowania. Formowanie postaw dokonuje się poprzez wychowanie¹. Dzięki niemu możliwe jest również poznawanie, uwewnętrznianie i wdrażanie prawidłowych zasad życia społecznego. Szacunek, kultura i właściwe zachowanie umożliwiają budowanie pozytywnych więzi i realizację wspólnych dzieł. Jest to nieodzowne dla funkcjonowania społeczeństw, ale także osobistego wzrastania w dobru i doskonalenia siebie. Taka droga zbliża do świętości i urzeczywistnia miłość pozwalając zająć przygotowane dla siebie miejsce w wieczności.

Problem braku wychowania i poddania własnego postępowania kierownictwu duchowemu² ujawnia się także w czasach współczesnych. Zarobkowanie, kariera, przyjemności, środki społecznego przekazu zabierają czas rodzicom,

¹ M. PRZETACZNIK-GIEROWSKA, Z. WŁODARSKI, *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017; Cz. WALESKA, *Psychologiczna analiza rozwoju religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*, w: *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, TN KUL, Lublin 1982, s. 143-180; T. BORKOWSKI, *Wartości religijne. Kształtowanie postaw religijnych człowieka*, „Fides et Ratio” 1(17)2014, s. 166-178; P. MAZUR, *Podstawy pedagogiki pastoralnej*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2011, s. 328-350; M. DZIEWIECKI, *Wychowanie duchowe, moralne i religijne chłopców. Od urwisa do bohatera*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2013.

² *Sztuka kierownictwa duchowego*, red. J. Augustyn, J. Kołacz, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2007.

którzy mogliby go poświęcić własnym dzieciom. Łatwo scedować własne zobowiązania wychowawcze na innych lub łudzić się iluzoryczną nadzieją, że wychowanie potomstwa samo się dokona i nie będzie wymagać zaangażowania rodziców. Dzieci, oddane żłobkom, przedszkolom, ulicy, subkulturom młodzieżowym, Internetowi i grom komputerowym, rejestrujące negatywny przykład wciąż nieobecnych rodziców, pozbawione rozmowy z nimi – nie mają podstaw do tego, by radzić sobie ze współczesną rzeczywistością, akceptacją norm moralnych, wyborem dobra i przyjęciem własnej odpowiedzialności.

Bóg, powierzający Jezusa Rodzinie z Nazaretu, nie tylko wskazał na wartość rodziny, na to, jak wielkim jest ona darem dla człowieka, ale także pouczył rodziców o ich zadaniach wobec dzieci, stanowiących dar dany i zadany zarazem. W każdym czasie należy przypominać ojcom i matkom o ich zobowiązaniach wychowawczych, głosić zdrową naukę, nastawać w porę i nie w porę, wykazać błąd, pouczyć, cierpliwie podnieść na duchu (por. 2 Tm 2,2), a także wspomagać rodziców w formacji młodego pokolenia. Nie są bowiem to zadania łatwe, zwłaszcza w obliczu wielu wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń mogących wypaczyć rozwój wychowanka.

Celem artykułu, oprócz unaocznienia potrzeby i wartości wychowania, jako zobowiązania starszego pokolenia wobec młodszego, zwłaszcza rodziców wobec dzieci (KPR, nr 5), jest przedstawienie wskazań wychowawczych zawartych w Starym i Nowym Testamencie oraz zachęty do ich wdrożenia. Wychowanie jest bowiem wpisane w powołanie rodziców. Są oni do tego przeznaczeni, uzdolnieni i wyposażeni w potrzebny autorytet. Rodzice powinni o tym wiedzieć i traktować dziedzinę wychowania jako wymagającą szczególnego zaangażowania. Powinni zdobywać wiedzę i umiejętności, poznawać sprawdzone metody i odwieczne wskazania. Warto, by docenili własną rolę, zrozumieli wielkość i wagę powierzonego im zadania, poświęcali temu czas. Starania rodziców mogą i powinny być skuteczne, przynoszące dobre owoce w życiu dzieci. Rolą rodziców jest bowiem wychować dzieci na obywateli nieba, przygotowując je do wspólnoty z Bogiem. O rodzicielskim zadaniu wychowania dzieci w wierze, ochronie od skażenia grzechem i umożliwieniu ustawicznego rozwoju duchowego, tak by „postępowały zawsze jak dzieci światłości”³ przypomina kapłan podczas liturgii chrztu. On też przyjmuje od rodziców chrzestnych zobowiązanie do pomagania rodzicom przyniesionych

³ *Obzędry Chrtu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2005, s. 49.

do chrztu dzieci w wypełnianiu ich wychowawczego obowiązku. Stanowi to kolejne potwierdzenie wielkości podejmowanego dzieła.

W pedagogice wciąż pojawiają się nowe teorie i propozycje wychowawcze⁴. Warto wiedzieć, że istnieje również pedagogia biblijna⁵, którą katolicy rodzice powinni być szczególnie zainteresowani. Ma to tym większe znaczenie, że oprócz konkretnych wskazań, Bóg – stawiając przed rodzicami zadania wychowawcze – wspomaga ich łaską potrzebną do wykonania rodzicielskich powinności. Istotnym argumentem za autentycznym zaangażowaniem w wychowanie potomstwa wydaje się być również fakt, że kobieta i mężczyzna, przystępujący do sakramentu małżeństwa, na pytanie: „czy chcecie przyjmując i po katolicku wychować potomstwo, którym was Bóg obdarzy?”⁶, odpowiadają pozytywnie.

Przypomnienie biblijnych treści dotyczących wychowania dzieci przez rodziców powinno być dla nich pomocą i większą mobilizacją do wykonania tego zobowiązania. Treści te warto zestawić i przypomnieć również doradcom życia rodzinnego niosącym profesjonalne wsparcie osobom przygotowującym się do sakramentu małżeństwa, a także małżonkom i rodzicom.

1. STAROTESTAMENTALNE WSKAZANIA WYCHOWAWCZE

Pismo Święte Starego Testamentu jednoznacznie przedstawia kierowane do rodziców zalecenie przekazywania wychowawczych treści dzieciom. Pojęcia „wychować”, „wychowanie”, „wychowany”, „wychowawca” w obu Testamentach powtarzane są wielokrotnie. Ukazana jest też koncepcja wychowawcza i jej cele istotne dla wychowanka w życiu doczesnym i otwierające go na wieczność: wiara w Boga i realizacja Jego przykazań, miłość Boga i człowie-

⁴ S. KUNOWSKI, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004; B. ŚLIWERSKI, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Impuls, Kraków 2001; K. CHAŁAS, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, Jedność, Lublin–Kielce 2006; M. NOWAK, *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008; *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, red. A. Rynio, K. Braun, A. Lenzion, D. Opozda, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.

⁵ J. BAGROWICZ, S. JANKOWSKI, „Pan Bóg twój, wychowuje ciebie” (*Pwt 8,5*). *Studia z pedagogii biblijnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005; R.B. SIEROŃ, *Model wychowania chrześcijańskiego według św. Pawła Apostoła*, wyd. 2 uzup., Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Katedra Pedagogiki Katolickiej KUL, Rużomberok–Stalowa Wola 2008.

⁶ *Obrzędy Sakramentu Małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2007, s. 29.

ka, zachowanie nieskalanej godności dziecka Bożego na życie wieczne. Przekazane człowiekowi ojcowskie pouczenia Boże są wyrazem Jego miłości dla rodzaju ludzkiego. Szczęśliwy bowiem człowiek, „który służy Panu i chodzi Jego drogami”, on też, oprócz życiowych drogowskazów otrzymuje zapewnienie: „szczęście osiągniesz i dobrze ci będzie” (Ps 128,1.2b).

Pouczenia, którym poświęcona jest cała księga Powtórzonego Prawa, czy późniejsze księgi mądrościowe, to oznaka troski Boga o człowieka. Są dzieła, które prowadzą do błogosławieństwa i życia, są też takie, które kierują do przekleństwa i śmierci. Do człowieka świadomego tej rzeczywistości przyczytowo-skutkowej należy wybór postępowania (Pwt 30,15-20) i przekazanie tej prawdy swemu potomstwu. W rodzicielskim i Bożym wychowaniu są wzajemne podobieństwa: „Uznaj w sercu, że jak wychowuje człowiek swego syna, tak Twój Bóg wychowuje ciebie” (Pwt 8,5). Prawo Boże zawarte jest w Dekalogu (Wj 20,7-17; Pwt 5), nakazie miłowania Boga ponad wszystko (Pwt 5-11), zachowywaniu Jego przykazań, w wiernym oddaniu Mu, jako Panu, oraz w przejawianiu bratniej miłości wobec ludzi (Pwt 15,7; 17,15.20). Zobowiązanie do miłości Boga „z całego swego serca, z całej duszy swojej, ze wszystkich swych sił” (Pwt 6,5) ma pozostać w sercu ojca, ale także ma być wpajane jego synom w różnych sytuacjach życia i porach dnia: „będziesz o nich mówił, przebywając w domu, w czasie podróży, kładąc się spać i wstając ze snu” (Pwt 6,7). Słowa te są tak ważne, że trzeba wypisać i mieć przy sobie na ręce, przed oczami, na drzwiach i bramach (Pwt 6,8-9). Zalecana jest troska o sprawiedliwość, czystość i świętość, odrzucenie czynów niegodziwych moralnie, usunięcie zła szkodzącego całej wspólnoty (Pwt 21,21). Dzieci zaś nie powinny być nieposłuszne i krnąbrne, lecz mają słuchać upomnień ojca i matki (Pwt 21,18).

Przykład Matatiasza dowodzi, jak wielką wagę przywiązywano do wierności przymierzu z Bogiem, przestrzegania kultu ojców, zachowywania Prawa i jego nakazów, sprzeciwu wobec pogan, grzeszników i wiarołomnych oraz do nauk pozostawianych kolejnym pokoleniom. Odstępstwo innych narodów i obietnica zaszczytów nie zmienia postawy Matatiasza, który do końca pozostaje Bogu wierny i w swych działaniach jednoznaczny: „ja, moi synowie i moi krewni będziemy postępować zgodnie z przymierzem, które zawarli nasi ojcowie. Niech nas [Bóg] broni od przekroczenia Prawa i jego nakazów. Królewskim rozkazom nie będziemy posłuszni i od naszego kultu nie odstąpimy, ani na prawo, ani na lewo” (1 Mch 2,20-22). Umierając, przekazywał swoim dzieciom treści, które uważał za najcenniejsze, wspominał dzieła przodków, zachęcał do wierności przymierzu, motywował do właściwych postaw nawet za cenę życia doczesnego, wskazywał na fundament nadziei.

„Teraz więc, dzieci, brońcie Prawa, a nawet życie swoje oddajcie za przymierze, zawarte z waszymi ojcami. Pamiętajcie o tym, jak postępowali ojcowie, co czynili za swojego życia, a zdobędziecie wielką chwałę i imię wasze wiecznie [wspominać będą]” (1 Mch 2,50-51). Wspomniawszy wierność i sprawiedliwość Abrahama, zachowanie przykazania przez Józefa, gorliwość Finessa, posłuszeństwo Jozuego, świadectwo Kaleba, pobożność Dawida, troskę Eliasza o respektowanie Prawa, wiarę Chananiasza, Azariasza i Miszaela, niewinność Daniela i Bożą troskę o każdego z nich, umierający ojciec starał się umocnić swe potomstwo: „Tak możecie przejść myślą jedno pokolenie po drugim i przekonać się, że nie zawiedzie się ten, kto w Nim pokłada swe nadzieje” (1 Mch 2, 61-62). Odchodzący Matatiasz przytoczył znaną mu historię zbawienia i pouczył swoje dzieci o właściwym odniesieniu do Boga i relacji z Tym, który nie zawodzi.

Bliskość Boga i człowieka znajduje swój wyraz także w relacji wychowania. Z wdzięcznością pisze psalmista: „Błogosławiony mąż, którego Ty wychowujesz, o Panie, i Prawem Twoim pouczasz” (Ps 94,12). Wychowawczy charakter ma modlitwa psalmami i mądrość zawarta w Księdze Przysłów. Zgodnie z zamierzonym celem, przysłówia Salomona, izraelskiego króla, syna Dawida spisano po to, „by mądrość osiągnąć i karność, pojąć słowa rozumne, zdobyć staranne wychowanie, prawość, rzetelność, uczciwość” (Prz 1,2-3). Przejawem rodzicielskiej troski o prawidłowe postępowanie syna jest skierowane do niego wezwanie: „Ku mojej mądrości zwróć się, mój synu, ku mojej rozwadze nakłoń swe ucho, abyś zachował roztropność, twe usta niech strzegą rozsądku. Więc teraz mój synu posłuchaj, nie odstępуй od mych pouczeń” (Prz 5,1-2.7).

O sobie pisze autor Księgi Mądrości: „W pieluszkach i wśród trosk mnie wychowywano” (Mdr 7,4) i prosi Boga o natchnienie: „Oby mi Bóg dał słowo odpowiednie do myśli i myślenie godne tego, co mi dano. On jest bowiem i przewodnikiem Mądrości i tym, który mędrcom nadaje kierunek” (Mdr 7,15). W redagowanej księdze prezentuje liczne wychowawcze treści. Nawołuje do sprawiedliwości i świętości będących życiową mądrością: „Umiłujcie sprawiedliwość, sędziowie ziemscy! Myślcie o Panu właściwie i szukajcie Go w prostocie serca” (Mdr 1,1); „Mądrość nie wejdzie w duszę przewrotną, nie zamieszka w ciele zaprzędanym grzechowi” (Mdr 1,4). Jednocześnie opowiada się po właściwej stronie, zachęcając: „Nie dążcie do śmierci przez swe błędne życie, nie gotujcie sobie zguby własnymi rękami” (Mdr 1,11). Zwraca uwagę na to, że grzech wiedzie do śmierci, „[a] dusze sprawiedliwych są w ręku Boga i nie dosięgnie ich męka” (Mdr 3,1). Podkreśla, że szukająca ludzi Mądrość Boża jest bezcennym skarbem, prowadzi

człowieka w życiu doczesnym i zapewnia nieśmiertelność w wieczności. „Mądrości zło nie przemoże” (Mdr 7,30).

Księga Mądrości Syracha, wskazując na obowiązek wychowania, przestrzega przed zbytnią pobłażliwością mogącą spowodować dezorientację i zejście z prawej drogi. Od rodziców oczekuje się jednoznaczności postaw i wierności przyjętym prawom. Wychowanie jest formą ochrony przed złem. „Masz dzieci? Wychowuj je. Zginaj ich karki od młodości. Córki posiadasz? Czuwaj nad ich ciałem, a nie uśmiechaj się do nich” (Syr 7, 23-24). Bagatelizowanie zła poprzez pomijanie go obojętnością czy tuszowanie uśmiechami nie jest właściwą strategią w walce z nieprawością i grzechem. W wychowaniu konieczne jest stawianie wymagań: „Wychowuj swego syna i używaj do pracy, abyś nie został zaskoczony jego bezczelnością. W młodości nie dawaj mu zbytnej swobody” (Syr 30,13.11). Nie oznacza to jednak surowości bez miłosierdzia. Wzorem tego jest Bóg, który „okazuje miłosierdzie nad całą ludzkością, karci, wychowuje, poucza i zawraca jak pasterz trzodę” (Syr 18,13b). Wartość wychowania obrazują słowa: „Kto wychowuje swego syna, będzie miał z niego pociechę i dumny będzie z niego między znajomymi” (Syr 30,2). Ze względu na przekaz pokoleń i oddziaływanie wychowawcze, treści przekazane umysłem i sercom potomnym stanowią jakby przedłużenie życia rodziców. „Skończył życie jego ojciec, ale jakby nie umarł, gdyż podobnego sobie zostawił” (Syr 30,4). Przekazywanie mądrości serca ma również wielkie znaczenie dla życia wychowanków. „Szczęśliwy, kto będzie zajmował się tymi rzeczami, a kto włoży je do serca swego stanie się mądrym, a jeśli tak postąpi we wszystkim sobie poradzi, ponieważ światło Pana będzie jego drogowskazem” (Syr 50,28-29).

Stary Testament przedstawia przykłady osób dobrze wychowanych, a tym samym spełnienia, będącego rodzicielskim zadaniem, wychowania. Jedną z takich osób jest opisywana w Księdze Daniela córka Chilkiasza Zuzanna. „Rodzice jej byli sprawiedliwi i wychowali swą córkę zgodnie z Prawem Mojżesza” (Dn 13,3). Szantażowana przez obłudnych i przewrotnych, planujących zmusić ją do obcowania płciowego starców, Zuzanna potrafiła zdobyć się na odpowiedź świadczącą o prawości jej serca, którego nie skalała nawet w obliczu poważnego zagrożenia. „Jestem w trudnym ze wszystkich stron położeniu. Jeżeli to uczynię, zasługuję na śmierć; jeżeli nie uczynię, nie ujdę rąk waszych. Wolę jednak niewinna wpaść w wasze ręce, niż zgrzeszyć wobec Pana” (Dn 13,22-23). Wierność prawu ponad wszystko wraz z gotowością przyjęcia niezасłużonego cierpienia, byle nie przekroczyć wpojonych zasad, świadczy o skuteczności pozyskanego wychowania. Taka postawa potwierdza

słuszność słów: „Za osobę dobrze wychowaną nie masz nic na zamianę” (Syr 26,14b).

Bohaterską postawą wierności wpojonemu prawu, której nawet widmo tortur i męczeńskiej śmierci nie było w stanie zmienić, odznaczyli się męczennicy żydowscy z czasów powstania machabejskiego (w latach 167–160 p.n.e.). Niezlomność matki i jej siedmiu synów, z rozkazu władcy Syrii Antiocha IV Epifanesa w okrutny sposób mordowanych za wierność prawu religijnemu (2 Mch 7), świadczy o głębi otrzymanego wychowania religijnego. Postawa matki, mimo okrutnych mąk, jakim poddano jej synów, pozostała wierną Bogu do końca. Mimo otrzymanej propozycji ocalenia życia ostatniemu synowi, w zamian za przekroczenie religijnego prawa, nie nakłaniała go do tego. Wprost przeciwnie, utwierdzała go w słuszności wyrażanej postawy, dodawała otuchy, wspierając w przyjęciu śmierci prowadzącej do życia. „Nie obawiaj się tego oprawcy, ale bądź godny braci swoich i przyjmij śmierć, abym w czasie zmiłowania odnalazła cię razem z braćmi” (2 Mch 7,29).

Zamiarom wprowadzenia pogańskich obyczajów wśród wyznawców judaizmu oparł się również Eleazar (2 Mch 6,18-31). Nie dał się skłonić do złamania religijnych przepisów, ani nawet do udawania tego, że to czyni. Zasieczony w okrutnym biczowaniu stał się przykładem tego, jak wybrać „chwalebną śmierć niż godne pogardy życie” (2 Mch 6,19). Liczący 90 lat starzec nie chciał bowiem stać się zgorszeniem, lecz przykładem dla młodszego pokolenia. Powziął więc „szlachetne postanowienie, godne jego wieku, powagi jego starości, okrytych zasługą siwych włosów i postępowania doskonałego od dzieciństwa, przede wszystkim zaś świętego i od Boga pochodzącego prawodawstwa” (2 Mch 6,23). Wzmianka o jego postępowaniu doskonałym od dzieciństwa może również być świadectwem właściwej formacji, jaką otrzymał.

Autor, opisujący krwawe wydarzenia z czasów machabejskich, dołączył skierowaną do czytelników uwagę: „Proszę więc tych, którzy będą czytali tę księgę, aby nie wpadli w przygnębienie z powodu tego, co trzeba było znieść; żeby raczej na to zwracali uwagę, że prześladowania były nie po to, aby zniszczyć, ale aby wychować nasz naród” (2 Mch 6,12). Służące wychowaniu przykłady godnych naśladowania zachowań przedstawione są także w historii Szadraka, Mészaka i Abed-Nego, którzy jako wyznawcy prawdziwego Boga nie zgodzili się na oddawanie czci złotemu posagowi. Skazani na śmierć w płomieniach zostali cudownie ocaleni. Zostało to uznane przez Nabuchodonozora za dowód wielkości ich Boga i słuszności wyznawanej przez nich wiary (Dn 3). Wychowawczy charakter ma również historia Daniela wrzucenego do jaskini lwów za modlitwę zanoszoną do Boga (Dn 6,11-26). Jego

ocalenie przyczyniło się do wydania dekretu, w którym król Dariusz ogłaszał przyjęcie Boga wyznawanego przez Daniela:

Bo On jest Bogiem żyjącym
i trwa na wieki.
On ratuje i uwalnia,
dokonuje znaków i cudów
na niebie i na ziemi (Dn 3,27-28a).

Osoby źle wychowane nie potrafią sprostać nie tylko bohaterskim wyzwaniom, ale nawet zwykłym zasadom *savoir vivre*⁷. Ludzie bez wychowania nie panują nad językiem wygłaszając opowiadania w niestosownym czasie (Syr 20,19), nie potrafią ustać na zewnątrz, lecz przez drzwi zaglądają do wnętrza i podsłuchują pod drzwiami. Nie umieją poprawnie zachować się przy stole⁸. Wychowanie zobowiązuje do unikania budzącej odrazę żarłoczności, chciwości, sięgania do półmiska po to, co ktoś inny dla siebie upatrzył, wyciągania ręki po jedzenie jako pierwszy, bycia nienasyconym i kontynuowania posiłku, gdy inni skończą (por. Syr 31,12-19). Niewłaściwe zachowanie u osób niewychowanych jest codziennością, jest dla nich typowe, nawykowe, czego przykładem jest ich kłamliwy język. „Kłamstwo jest złym nawykiem w człowieku i jest ono stale w ustach ludzi źle wychowanych” (Syr 20,24).

Brak odpowiedniego wychowania przynosi negatywne skutki. Dzieci grzeszne, niewdrożone do Bożych przykazań, stają się przyczyną opuszczenia swej matki wdowy, „ponieważ wylały się spod prawa Bożego, nie poznały słuszności rozporządzeń Twoich, ani nie kroczyły drogami przykazań Bożych, ani nie weszły na ścieżki wychowania w Twej sprawiedliwości” (Ba 4,12c-13). Hańbą dla ojca jest źle wychowany syn, a źle wychowana córka, jak twierdzi Mądrość Syrach, wstyd ojcu przyniesie (por. Syr 22,3). Ktoś, kto nie cierpi upomnień, gardzi nauką, nie zwraca uwagi na głos wychowawców, nie słucha nauczających, może popaść w wielkie nieszczęście (Prz 5,12-14).

Troska o prawość dzieci i przekazanie im dziedzictwa pokoleń jest szczególnym zobowiązaniem i odpowiedzialnością rodziców. To odpowiedzialność przed samymi sobą, przed dziećmi, społeczeństwem, a przede wszystkim przed Bogiem. Księga Powtórzonego Prawa uczy, że prawdziwemu Bogu winniśmy posłuszeństwo, bojaźń i miłość z całego serca, duszy i z wszystkich

⁷ S. KRAJSKI, *Savoir vivre jako sztuka życia. Filozofia savoir vivre'u*, Agencja SGK Ewa Jadwiga Krajska, Warszawa 2007.

⁸ S. KRAJSKI, <http://www.savoir-vivre.com.pl/?zachowanie-przy-stole-%E2%80%93-wciaz-w-pelni-aktualny-material-z-miedzywojnia,797> (dostęp: 08.01.2018).

sił (por. Pwt 6,5). Autor księgi pisze: „Takie są polecenia, prawa i nakazy, których nauczyć was polecił mi Pan, Bóg wasz, abyście je pełnili w ziemi, do której idziecie, by ją posiąść” (Pwt 6,1). Mamy słuchać Jego słów i wypełniać je, na różne sposoby przekazywać te słowa własnym dzieciom, powtarzać je, aby zapamiętały, przyjęły i włączyły we własne życie (por. Pwt 6,2-4). Świadczenia wiary usłyszanego od ojców nie wolno ukrywać przed dziećmi. Należy mówić im o Bogu i Jego dziełach, uczyć pokładania nadziei w Nim i wypełniania poleceń.

Cośmy słyszeli i cośmy poznali,
i co nam opowiedzieli nasi ojcowie,
tego nie ukryjemy przed ich synami.
Opowiemy przysłusznemu potomstwu chwałę Pana i Jego potęgę,
i cuda, których dokonał.
Albowiem nadał On w Jakubie przykazania
i ustanowił Prawo w Izraelu,
aby to, co zlecił naszym ojcom,
podawali swym synom,
aby to poznało przyszłe pokolenie,
synowie, co się narodzą,
że mają pokładać nadzieję w Bogu
i nie zapominać dzieł Boga,
lecz strzec Jego poleceń (Ps 78,3-7).

Rolą rodziców, podobnie jak pasterza owiec, jest prowadzić swe dzieci roztropnie, w prawości ich serc (Ps 78,72).

2. WSKAZANIA WYCHOWAWCZE W NOWYM TESTAMENCIE

Już w starotestamentalnej Pieśni nad Pieśniami przeczytać można o miłości jako Bożym płomieniu (Pnp 8,6). Wartość miłości jest niepokonana: „Wody wielkie nie zdołają ugasić miłości” (Pnp 8,7a). Jest też nieporównywalna z niczym innym: „Jeśliby kto oddał za miłość całe bogactwo swego domu, pogardzą nim tylko” (Pnp 8,7b).

W Nowym Testamencie Miłość objawia się w całej pełni w Osobie Jezusa Chrystusa: „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3,16). Swoim ziemskim życiem Bóg-Człowiek uczy ludzi jak żyć. Wyrazem wiary w Boga i miłości względem Niego jest zachowywanie Jego przykazań (J 14,15.21). Największym z nich jest przykazanie miłości. Pierwsze

brzmi: „Słuchaj, Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jest jeden. Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Drugie jest to: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych” (Mk 12,29-31). Jezus powiedział do swoich uczniów: „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem” (J 13,34), a po skończonej posłudze obmycia nóg dodał: „Dałem Wam bowiem przykład, abyście i wy tak czynili, jak Ja wam uczyniłem” (J 13,15). Święty Paweł przypomina: „Kto [...] miłuje bliźniego, wypełnił Prawo. Albowiem przykazania: Nie cudzołóż, nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj, i wszystkie inne – streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa” (Rz 13,8-10). Przykazanie miłości stanowi główny fundament i cel wychowawczy⁹. To najważniejsza ze spraw, jaką rodzice mają przekazać swoim dzieciom. Mają też pomóc w jej wdrożeniu, by stała się sednem ich życia. „Przekaz wiary – jak powiedział Ojciec Święty Franciszek – może się dokonywać tylko «w dialekcie», w dialekcie rodzinnym, mamy i taty, babci i dziadka, w dialekcie miłości waszego domu, rodziny”¹⁰.

Zadaniem wierzących jest przysłuchiwać się Prawu zawartemu w Piśmie Świętym, ale także być mu posłusznymi i wypełniać je (Rz 2,12). Trzeba przy tym wrażliwości na głos sumienia, które jest stróżem prawego postępowania (Rz 2,15). Od rodziców, jako wychowawców własnych dzieci, należy wymagać zgodności czynów z wygłaszanym nauczaniem. W formacji człowieka chodzi bowiem nie tylko o edukację słowną, ale przede wszystkim o przykład dawany czynami¹¹. Pozostaje to w zgodzie ze współczesną psychologią i pedagogiką rozwojową, ponieważ pierwszym sposobem przyswajania określonych treści jest dla dziecka naśladownictwo¹². Nieskuteczny wychowaw-

⁹ U. DUDZIAK, *Powołanie do miłości*, „Pielgrzym” [Czasopismo Polonii katolickiej w Kanadzie], nr 15, październik 1989, s. 1, 24.

¹⁰ http://pl.radiovaticana.va/news/2018/01/07/papie%C5%BC_wiar%C4%99_trzeba_przekazywa%C4%87_w_dialekcie_mi%C5%82o%C5%9Bci/1357873 (07.01.2018).

¹¹ P. MAZUR, *Podstawy pedagogiki pastoralnej*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2011, s. 110-114, 153-162.

¹² W. KULESZA, *Efekt Kameleona. Psychologia naśladownictwa*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016; M. IACOBONI, *Mirroring People. The New Science of How We Connect with Others*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2009; *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000; S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza nie tylko dla katechetów*, Polihymnia, Lublin 2009.

czo byłby przekaz „nie kradnij” wygłaszany przez osobę, która kradnie, podobnie twierdzenie, że nie wolno cudzołożyć słyszane od kogoś, kto sam jest cudzołożnikiem. Fałszywą postawą jest chlubienie się prawem przy jednoczesnym znieważaniu Boga poprzez przekraczanie prawa. Taka niekongruencja postaw staje się antyświadectwem. To również powód odchodzenia od Boga tych, którzy widząc takie zachowanie gorszą się nim i bluźnią przeciwko Bogu mającemu takich wyznawców. Święty Paweł w Liście do Rzymian przestrzega przed takim postępowaniem, które nie wychowuje, lecz znieprawia (por. Rz 2,17-24). Od tych, którzy uczą innych, wymaga się także uczenia samych siebie. Samowychowanie i samokształcenie jest nieodzowne w zaangażowaniu wychowawczym rodziców. Stanowi dowód ich rzeczywistej troski i – dzięki swej autentyczności – także szansę na większą skuteczność oddziaływań wychowawczych. Rodzicom powinno bardziej zależeć na dzieciach niż jakimkolwiek wychowawcom. Bycie ojcem oznacza zdecydowanie więcej niż bycie wychowawcą. Zadaniem ojca jest nie tylko wychowywać, ale wprost rodzić własne dzieci dla Chrystusa. Zobowiązuje to rodziców do przekazu nauczania, ale także do stawiania się wzorem godnym naśladowania (por. 1 Kor 4,15-16).

W wychowaniu nie chodzi jedynie o ścisłe trzymanie się litery Prawa wynikające z lęku przed autorytetem zewnętrznym. Zamiast poprzestania na poziomie legalizmu, wskazane jest doprowadzenie dziecka do doskonałych motywów prawego postępowania, płynących z serca. Wierność, miłość i jedność z Jezusem wytycza drogi postępowania jeszcze szlachetniejsze niż ortodoksyjne odmierzanie zobowiązań. Wcześniej, to właśnie Prawo było wychowawcą mającym prowadzić do Boga. Po przyjęciu chrztu wszyscy przyoblekli się w Chrystusa i, będąc jedno z Nim, stali się synami Bożymi (Ga 3,23-29). Wszystkich jednak, tak jak kiedyś powołanych do wolności Galatów, dotyczy przestroga: „Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywień słuźcie sobie wzajemnie” (Ga 5,13). W przykazaniu miłości streszcza się całe Prawo (Ga 5,14; Rz 13,8-9). Tym, co w procesie wychowania należy przekazać dzieciom, jest pouczenie, że: „Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa. [...] Odrzućmy więc uczynki ciemności, a przyobleczmy się w zbroję światła. Żyjmy przyzwoicie, jak w jasny dzień” (Rz 13,10.12b-13a). Chrześcijanin, jak *alter Christus*, ma jaśnieć przyobleczony w światłość Pana. W Osobie Jezusa ucieleśniła się miłość Boża, to nią mają promienić Chrystusowi wyznawcy.

Pismo Święte jednoznacznie naucza, jak mają wyglądać relacje rodziców i dzieci. Z IV przykazania Dekalogu wynika, że dzieci winne są rodzicom

posłuszeństwo i cześć (Wj 20,12; Pwt 5,16). List do Efezjan doprecyzowuje, że posłuszeństwo w Panu jest sprawiedliwe (Ef 6,1). Uwaga kierowana do ojców dotyczy tego, by nie pobudzali swych dzieci do gniewu. Wskazane jest jednak stosowanie karcenia i napominania w wychowaniu (Ef 6,4). Tak, jak Stary Testament, tak i Nowy nakazuje bycie świadkiem „tego, co było od początku, cośmy usłyszeli o Słowie życia, co ujrzeliśmy własnymi oczami, na co patrzyliśmy i czego dotykały nasze ręce – bo życie objawiło się” (1 J 1,1-2a).

Przyjęcie Chrystusa wiąże się z odnowieniem życia. Zobowiązuje to do odrzucenia wszystkiego, co jest niegodne bycia dzieckiem Bożym: rozpusty, nieczystości, lubieżności, złej żądzy, chciwości, bałwochwalstwa, gniewu, zapalczywości, złości, znieważania, haniebnej mowy, kłamstwa (Kol 3,5). Rodzice powinni pamiętać i dzieciom przypominać zalecenie płynące z Listu do Kolosan: „Jako więc wybrańcy Boży – święci i umiłowani – obleczcie się w serdeczne miłosierdzie, dobroć, pokorę, cichość, cierpliwość, znosząc jedni drugich i wybacząc sobie nawzajem, jeśliby miał ktoś zarzut przeciw drugiemu: jak Pan wybaczył wam, tak i wy! Na to zaś wszystko [przyobleczcie] miłość, która jest więzią doskonałości. A sercami waszymi niech rządzi pokój Chrystusowy, do którego też zostaliście wezwani w jednym Ciele. I bądźcie wdzięczni! Słowo Chrystusa niech w was przebywa z [całym swym] bogactwem: z wszelką mądrością nauczajcie i napominajcie samych siebie przez psalmy, hymny, pieśni pełne ducha, pod wpływem łaski śpiewając Bogu w waszych sercach. I wszystko, cokolwiek działacie słowem lub czynem, wszystko [czyńcie] w imię Pana Jezusa, dziękując Bogu Ojcu przez Niego” (Kol 3,12-17). Stałe obcowanie z Pismem Świętym ma wieloraką wartość. Pozwala bowiem zaczerpnąć zdrowej nauki, przebywać w bliskości z Bogiem, doznać przemiany serca. „Żywe bowiem jest słowo Boże, skuteczne [...] zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (Hbr 4,12).

Wychowanie i rodzicielska troska zasługują na wdzięczność. Dzieci i wnuki mają uczyć się „najpierw pieczołowitości względem własnej rodziny i odpłacania się rodzicom wdzięcznością” (1 Tm 5,4b). Troską i czcią należy otoczyć wdowę, która na liście zasług ma to, że: „dzieci wychowała, że była gościnna, że obmyła nogi świętych, że zasmuconym przyszła z pomocą, że pilnie brała udział we wszelkim dobrym dziele” (1 Tm 5,9-10).

Z psychopedagogicznych analiz wielorakich aspektów wychowania wynika, że zaangażowane rodzicielstwo niesie podwójnie pozytywne rezultaty. Z jednej strony stwarza właściwe warunki rozwoju dzieci, z drugiej przynosi ko-

rzyści rodzicom w ich autokreacji¹³. Współcześni badacze, w pewnym sensie, na nowo odkrywają i potwierdzają franciszkańską zasadę; „albowiem dając, otrzymujemy”¹⁴. Sięgnięcie do źródeł mogących wspomóc doskonale nie umiejętności wychowawczych sprzyja samorozwojowi.

Pomocą w praktycznym zastosowaniu wskazówek biblijnych w wychowawczym oddziaływaniu rodziców wobec dzieci mogą być poradniki chrześcijańskich doradców. Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza książki Marioli i Piotra Wołochowiczów uczących tego, jak wychowywać wierzące dzieci i jak pomóc tym, które odeszły od wiary¹⁵. „Prostowaniem ścieżek” w edukacji seksualnej zajął się Josh McDowell, którego książka *Mity edukacji seksualnej*¹⁶, jako wartościowy poradnik dla rodziców i nauczycieli, powinna znaleźć się w domowych i szkolnych biblioteczkach. Cennymi publikacjami są również te, które dowodzą wyższości rodzicielskiego wychowania nad oddawaniem dzieci do instytucji typu żłobki i przedszkola pod opiekę obcych ludzi¹⁷. Obecności rodziców, ich bliskości, miłości, dzielenia się doświadczeniem i świadectwem wiary, współdziałania oraz troskliwego kreowania i ukierunkowywania otrzymanego daru życia nie jest w stanie zastąpić nikt inny.

¹³ L. BAKIERA, *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*, Difin, Warszawa 2013.

¹⁴ Św. FRANCISZEK Z ASYŻU, *Modlitwa o pokój*, http://www.franciszkanie.net/arttykul/202,modlitwa_o_pokoj/ (dostęp: 11.01.2018).

¹⁵ M. i P. WOŁOCHOWICZOWIE, *Wierzące dzieci. O tym jak wychowywać dzieci do dojrzałej wiary*, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2014; M. i P. WOŁOCHOWICZOWIE, *Wierzące dzieci. Reanimacja. O tym jak odbudować w dzieciach żywą wiarę*, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2015; P. WOŁOCHOWICZ, *Wierzące dzieci. Ugruntowanie i rozwój. O tym, jak tworzyć dobre środowisko przekazu wiary*, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2018.

¹⁶ Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2000.

¹⁷ J. SAVAGE, *Mama – najlepszy zawód na świecie*, tłum. A. Marianowicz-Szczygieł, M. Szymańska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa [2007]; M. i P. WOŁOCHOWICZ, *Czy chrześcijańskie dziecko powinno chodzić do przedszkola*, „TIPS – Pomysły dla chrześcijańskich rodzin”, nr 16, s. 1-4, [dodatek do „Absolutnie Fantastyczne” 1998, nr 1]; M. i P. WOŁOCHOWICZ, *Nie składajmy dzieci na ofiarę*, „Cel” 2006, nr 1(94), s. 20-21, 32.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA TEOLOGICZNE

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opr. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, Pallotinum, Poznań–Warszawa 1980.
- Obrzędy Chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2005.
- Obrzędy Sakramentu Małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2007.

LITERATURA

- BAGROWICZ J., JANKOWSKI S., „Pan Bóg twój, wychowuje ciebie” (Pwt 8,5). Studia z pedagogii biblijnej, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- BORKOWSKI T., Wartości religijne. Kształtowanie postaw religijnych człowieka, „Fides et Ratio” 1(17)2014, s. 166-178.
- CHAŁAS K., Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki, Jedność, Lublin–Kielce 2006.
- DUDZIAK U., Powołanie do miłości, „Pielgrzym” [Czasopismo Polonii katolickiej w Kanadzie], nr 15, październik 1989, s. 1, 24.
- DZIEWIECKI M., Wychowanie duchowe, moralne i religijne chłopców. Od urwisa do bohatera, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2013.
- FLIS J., Konkordancja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia, Fundacja Misyjna Świeckich, Warszawa 1991.
- FRANCISZEK, PAPIEŻ: Wiarę trzeba przekazywać w dialekcie miłości, http://pl.radiovat.ica.na.va/news/2018/01/07/papie%C5%BC_wiar%C4%99_trzeba_przekazywa%C4%87_w_dialekcie_mi%C5%82o%C5%9Bci/1357873 (7.01.2018).
- IACOBONI M., *Mirroring People. The New Science of How We Connect with Others*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2009.
- KRAJSKI S., <http://www.savoir-vivre.com.pl/?zachowanie-przy-stole-%E2%80%93-wciaz-w-pelni-aktualny-material-z-miedzywojnia,797> (dostęp: 8.01.2018).
- KRAJSKI S., *Savoir vivre* jako sztuka życia. Filozofia *savoir vivre*’u, Agencja SGK Ewa Jadwiga Krajska, Warszawa 2007.
- KULESZA W., *Efekt Kameleona. Psychologia naśladownictwa*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
- KULPACZYŃSKI S., *Psychologia rozwojowo-wychowawcza nie tylko dla katechetów*, Polihymnia, Lublin 2009.
- KUNOWSKI S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.
- MAZUR P., *Podstawy pedagogiki pastoralnej*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2011.
- MCDOWELL J., *Mity edukacji seksualnej*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2000.
- NOWAK M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- PRZETACZNIK-GIEROWSKA M., WŁODARSKI Z., *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.
- Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

- Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania, red. A. Rynio, K. Braun, A. Lendzion, D. Opozda, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- SAVAGE J., Mama – najlepszy zawód na świecie, tłum. A. Marianowicz-Szczygieł, M. Szymańska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa [2007].
- SIEROŃ R.B., Model wychowania chrześcijańskiego według św. Pawła Apostoła, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Katedra Pedagogiki Katolickiej KUL, Rużomberok–Stalowa Wola 2008.
- Sztuka kierownictwa duchowego, red. J. Augustyn, J. Kołacz, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2007.
- ŚLIWERSKI B., Współczesne teorie i nurty wychowania, Impuls, Kraków 2001.
- WAŁESA Cz., Psychologiczna analiza rozwoju religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy, w: Psychologia religii, red. Z. Chlewiński, TN KUL, Lublin 1982, s. 143-180.
- WOŁOCHOWICZ M. i P., Czy chrześcijańskie dziecko powinno chodzić do przedszkola, „TIPS – Pomysły dla chrześcijańskich rodzin”, nr 16, s. 1-4, [dodatek do „Absolutnie Fantastyczne” 1998, nr 1].
- WOŁOCHOWICZ M. i P., Nie składajmy dzieci na ofiarę, „Cel” 2006, nr 1 (94), s. 20-21, 32.
- WOŁOCHOWICZOWIE M. i P., Wierzące dzieci. O tym jak wychowywać dzieci do dojrzałej wiary, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2014.
- WOŁOCHOWICZOWIE M. i P., Wierzące dzieci. Reanimacja. O tym jak odbudować w dzieciach żywą wiarę, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2015.
- WOŁOCHOWICZ P., Wierzące dzieci. Ugruntowanie i rozwój. O tym, jak tworzyć dobre środowisko przekazu wiary, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2018.

BIBLIJNE WEZWANIE RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECI

S t r e s z c z e n i e

Jednym z głównych zadań małżonków jest przekazywanie życia. Nie wystarczy by dokonywało się ono tylko w wymiarze fizycznym, ale także w psychicznym, duchowym i społecznym. Przekazywanie życia to nie tylko prokreacja, ale również wychowanie. Chrześcijańscy rodzice powinni poznać co na temat wychowania uczy Pismo Święte. Pomoże to im w realizacji obowiązku, jaki podjęli na początku małżeńskiej drogi życia. Wychowawcze zaangażowanie rodziców jest pożyteczne dla ich potomstwa, kraju, Kościoła i świata.

Słowa kluczowe: Pismo Święte; rodzice; dzieci; wychowanie.